

Prevalenca pušenja među mladima i faktori koji na nju utiču

Maja Raičević

Medicinski fakultet, Univerzitet Crne Gore

Corresponding author: Maja Raičević, E-mail: majaraicevic89@gmail.com

Abstrakt

Uvod: Početak upotrebe duvana veže se za doba adolescencije i predstavlja jedan od načina na koji mladi ljudi pokušavaju da budu prihvaćeni od strane vršnjaka i dokažu svoju autonomiju.

Cilj: Ovo istraživanje je imalo za cilj da ispita učestalost upotrebe duvanskih proizvoda među mladima, ali i njihovo znanje i stavove u vezi sa pušenjem, kao i faktore koji utiču na pušački status pojedinca.

Materijali i metode: Istraživanje je sprovedeno u periodu između decembra 2014. godine i marta 2015. godine, i njime je obuhvaćen 601 učenik prvog razreda dvije srednje škole u Podgorici.

Rezultati: Istraživanje je pokazalo da je među ispitanicima trenutno 9,2% pušača. Da su nekada u životu pokušali odnosno probali da puše cigarete, makar jedan dim, navelo je 37,9% ispitanika. Da bi sigurno ili vjerovatno probali neki duvanski proizvod ukoliko im to ponudi najbolji drug ili drugarica, navelo je 7,9% trenutnih nepušača. Povezanost između pušačkog statusa učenika i činjenice da li su edukovani o štetnosti upotrebe duvanskih proizvoda je statistički značajna, što je slučaj i sa pušačkim statusom roditelja, odnosno prijatelja, i pušačkog statusa mlade osobe.

Zaključak: Među učenicima prvog razreda srednjih škola u Podgorici skoro svaki deseti učenik je pušač, dok je skoro dvoje od petoro učenika nekada u životu probalo cigarete i povuklo barem jedan dim. Faktori prepoznati kao oni koji utiču na pušački status pojedinca su nivo znanja o štetnosti upotrebe duvanskih proizvoda, pušački status roditelja ali i broj pušača u krugu najbližih prijatelja.

Ključne riječi: pušenje, adolescenti, Crna Gora, socijalni faktori

Prevalence and determinants of tobacco use among youth

Abstract

Introduction: The beginning of tobacco use is connected with adolescence and it presents the way how young people try to be accepted by their peers and to demonstrate their autonomy.

Aim: This study was designed to determine the frequency of tobacco use among youth, but also the impact of their knowledge and attitudes about smoking, as well as the determinants that affect individual smoking status.

Materials and Methods: The study was conducted between December 2014 and March 2015 and 601 first grade students of two high schools in Podgorica were included.

Results: The study showed that among respondents 9,2% are current cigarette smokers. To smoke cigarettes once in life, even a puff, has tried 37,9% of respondents. That they will certainly or probably try tobacco product if their friends offer them in future, said 7,9% of adolescents that are current non-smokers who took part in this study. The association between smoking status of students and the education based on the harmful effects of tobacco use is statistically significant, as is the case with smoking status of parents or friends, and smoking status of a young person.

Conclusion: Among the first grade students of secondary schools in Podgorica almost every tenth student is a smoker, while almost two out of five students at one time in their life tried to smoke a cigarette and pulled at least one smoke. Factors identified as those affecting the smoking status of the individual are the level of knowledge about the harmful effects of tobacco use, smoking status of parents but also the number of smokers among the closest friends of an adolescent.

Key words: smoking, adolescents, Montenegro, social factors

Uvod

Pušenje je jedan od vodećih preventabilnih uzroka prijevremene smrti, oboljenja i nesposobnosti u svijetu [1]. Iako je prošlo više od 50 godina od kako je američki hirurk Luther L. Terry objavio da pušenje uzrokuje karcinom pluća [2], broj pušača je u međuvremenu značajno porastao [3]. Početkom XXI

vijeka u svijetu duvan puši 1 milijarda muškaraca i 250 miliona žena [4].

Početak upotrebe duvana veže se za doba adolescencije [5], pa se zato ova bolest zavisnosti često svrstava u „pedijatrijska oboljenja“ [6]. Zapravo, otprilike 80% pušača je počelo da koristi duvanske proizvode prije navršene 18-te godine [7]. Istraživanja pokazuju da ukoliko adolescenti izbjegnu upotrebu duvana u tom uzrastu, mnogi od njih nikada neće biti pušači [8].

Odluka mladih da prvi put probaju duvanske proizvode najčešće je vezana za njihove pokušaje da izbjegnu moguće odbacivanje od strane vršnjaka, za njihovu potrebu za socijalnim dokazivanjem, za olakšavanje interakcije u društvu, a sve u cilju sticanja osjećaja da su nezavisni i autonomni [9].

U narednom periodu se očekuje porast broja pušača među učenicima, što se može povezati sa stresom, životnim problemima, pritiskom vršnjaka, socijalnim prihvatanjem, pozitivnom porodičnom anamnezom na pušenje, nižim nivoom obrazovanja roditelja i željom za postizanjem visokog stepena osobnosti [10].

Prijatelji koji koriste duvan ili druge supstance su prepoznati kao najmoćniji činioc koji utiče na mlade da postanu pušači [11].

Crna Gora je prepoznata kao jedna od vodećih zemalja kada je problem upotrebe duvana u pitanju. Podaci iz 2014.godine pokazuju da u Crnoj Gori otprilike jedna od deset mladih osoba koristi duvanske proizvode, pri čemu je među njima najviše onih koji puše cigarete, dok u populaciji odraslih otprilike jednu trećinu čine pušači [12].

I u osnovnim školama u Crnoj Gori evidentiran je problem pušenja, i to već kod djece prije navršene desete godine života [13].

Cilj istraživanja

Ovo istraživanje sprovedeno je sa ciljem da ispita učestalost upotrebe duvanskih proizvoda među mladima, konkretno među učenicima prvog razreda srednjih škola u Podgorici. Pored toga, istraživanje se odnosilo i na znanje i stavove mladih u vezi sa pušenjem, na dostupnost duvanskih proizvoda maloljetnim osobama, kao i na zapaženost medijskih poruka usmjerenih na zabranu upotrebe duvanskih proizvoda na javnim mjestima.

Metode:

Istraživanje je sprovedeno u periodu između decembra 2014. godine i marta 2015. godine. Sprovedeno je u dvije srednje škole u Podgorici (Gimnazija "Slobodan Škerović" i Srednja medicinska škola), odabrane metodom slučajnog izbora (na način što su izvučene iz kutije u kojoj su se nalazile liste sa imenima svih srednjih škola u Podgorici).

Obuhvaćen je 601 učenik prvog razreda, odnosno oko 20% ukupnog broja djece tog uzrasta u Podgorici, što uzorak čini reprezentativnim,

Učenici su prije popunjavanja upitnika obaviješteni o ciljevima istraživanja nakon čega su svi dobrovoljno prihvatili učešće. Dakle, stopa uključenosti iznosila je 100%.

Kao instrument istraživanja korišten je upitnik GYTS (Global Youth Tobacco Survey) koji je SZO predložila kao adekvatan za potrebe istraživanja ovog problema, u svim zemljama regiona i svijeta. Upitnik je modifikovan tako što je sažet na 40 pitanja koja se odnose na osnovne podatke o ispitaniku, na upotrebu duvanskih proizvoda, na osjećanja ispitanika vezano za prestanak pušenja, na izloženost duvanskom dimu od strane drugih osoba koje puše, na način na koji ispitanici dolaze do cigareta, na znanje o medijskim porukama usmjerenim protiv upotrebe duvana, na znanje o reklamiranju ili promociji pušenja, kao i na znanje i stavove u vezi pušenja. Istraživanje je anonimno

i nema pitanja koja bi služila identifikaciji. Stopa odgovora ispitanika iznosila je 99,79 %.

Podaci su obrađeni u softverskom programu SPSS (Statistical Package for Social Science), verzija 20.

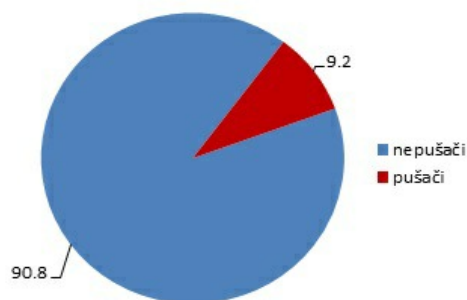
Rezultati:

Prema dobijenim podacima u istraživanju je učestvovalo 293 učenika Gimnazije "Slobodan Škerović" (48,8%) i 308 učenika (52,2%) Srednje medicinske škole u Podgorici. Osobe muškog pola činile su 31,1% (187) ispitanika, dok su 68,9% (414) činile osobe ženskog pola.

Istraživanje je pokazalo da je među ispitanicima trenutno 9,2% (55) pušača (grafikon 1), 15% (28) među dječacima i 6,5% (27) među djevojčicama.

Da su nekada u životu pokušali odnosno probali da puše cigarete, makar jedan dim, navelo je 37,9% (228) ispitanika, dok

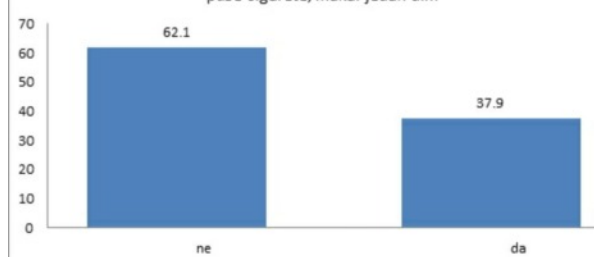
Grafikon 1. Struktura ispitanika u odnosu na status pušenja

je 62,1% (373) onih koji nisu nikada eksperimentisali sa duvanom (grafikon 2). Druge proizvode sem cigareta probalo je ukupno 9,3%.

Na pitanje da li bi probali neki duvanski proizvod ako bi im

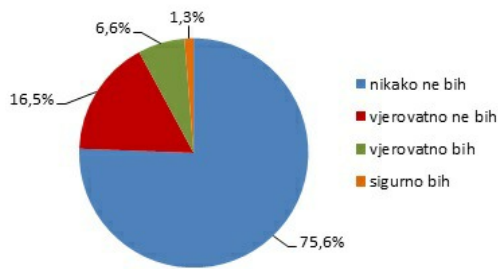
Grafikon 2. Struktura ispitanika u odnosu na to da li su ikada probali da puše cigarete, makar jedan dim

najbolji drug ili drugarica to ponudili, 75,6% (413) trenutnih nepušača je odgovorilo da nikako ne bi, 16,5% (90) njih vjerovatno ne bi. Da bi vjerovatno probali neki duvanski proizvod ukoliko im to ponudi najbolji drug ili drugarica, navelo je 6,6% (36) medju ispitanicima koji nisu pušači, a onih koji bi sigurno probali ima 1,3% (7) (grafikon 3).

Obradom podataka se može zaključiti (Tabela 1) da postoji značajna razlika između djece koja puše i koja ne puše u odnosu na pušački staž njihovih prijatelja (Hi kvadrat = 140,233; $p > 0,001$). Hi kvadrat test nezavisnosti pokazao je značajnu statističku vezu između pušenja djece i pušačkog statusa

Grafikon 3. Struktura trenutnih nepušača u odnosu na njihovo mišljenje da li bi probali neki duvanski proizvod ako bi im to najbolji drug/drugarica ponudio/la

prijatelja ($p < 0,05$; $p = 0,000$); Radi se o jačini veze velikog uticaja $f_i = 0,483$ (po Koenovom koeficijentu $f_i > 0,05$ je veoma veliki uticaj).

Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajna

PUŠAČKI STATUS UČENIKA	PUŠAČKI STATUS PRIJATELJA							
	NIKO NE PUŠI	NEKI PUŠE	VEĆINA PUŠI	SVI PUŠE				
DJECA NEPUŠAČI	181	35,0%	260	50,3%	67	13,0%	9	1,7%
DJECA PUŠAČI	4	4,8%	23	27,4%	38	45,2%	19	22,6%

Hi kvadrat = 140,233; $p > 0,001$;

Tabela 1. Povezanost pušenja djece i pušačkog statusa njihovih prijatelja

razlika između djece koja puše i koja ne puše u odnosu na pušački staž roditelja (Tabela 2). Hi kvadrat test nezavisnosti pokazao je značajnu statističku vezu između pušenja djece i pušačkog statusa roditelja ($P < 0,05$; $p = 0,001$); Radi se o jačini veze velikog uticaja $f_i = 0,136$ (po Koenovom koeficijentu $f_i > 0,050$ veoma veliki uticaj).

PUŠAČKI STATUS RODITELJA	PUŠAČKI STATUS DJECE			
	DJECA NEPUŠAČI	DJECA PUŠAČI		
RODITELJI NEPUŠAČI	280	54,2%	29	34,5%
RODITELJI PUŠAČI	237	45,8%	55	65,5%

Hi kvadrat = 11,125; $p > 0,001$;

Tabela 2. Povezanost pušačkog statusa djece i roditelja

Djeca nepušači značajno češće nego njihovi vršnjaci pušači navode da su u školi učili o štetnim posljedicama pušenja (Hi kvadrat = 16,929; $p > 0,001$). Hi kvadrat test nezavisnosti pokazao je značajnu statističku vezu između pušenja djece i toga da li su u školi učili o štetnosti pušenja ($p < 0,05$; $p = 0,000$); Radi se o jačini veze srednjeg uticaja $f_i = 0,168$ ($f_i > 0,21$ srednji uticaj) (tabela 3).

Diskusija:

Sprovedeno istraživanje je pokazalo da je skoro svaki deseti učenik prvog razreda srednjih škola u Podgorici pušač, a čak

PUŠAČKI STATUS UČENIKA	EDUKACIJA U ŠKOLI O ŠTETNOSTI DUVANA					
	UČILI	NISU UČILI	NE ZNAJU			
DJECA NEPUŠAČI	233	45,1%	227	43,9%	57	11,0%
DJECA PUŠAČI	20	25,8%	45	53,6%	19	22,6%

Hi kvadrat = 16,929; $p > 0,001$;

Tabela 3. Povezanost pušenja djece i učenja u školi o štetnosti upotrebe duvana

četiri puta više je onih koji su nekada u životu probali da puše cigarete, makar jedan dim.

Upoređujući odgovore učenika koji su učestvovali u našoj studiji i učenika koji su u 2014-oj godini obuhvaćeni GYTS studijom Instituta za javno zdravlje Crne Gore (4027 učenika osmog i devetog razreda Osnovne škole i prvog razreda Srednje škole) [12], možemo zaključiti da je broj trenutnih pušača u prošloj godini bio niži (6,9%) nego, dok je procenat onih koji su probali pušenje i povukli makar jedan dim sličan (39% u GYTS studiji iz 2014.godine, a 37,9 % u našoj iz 2015.godine).

Interesantno je poređenje sa sličnim istraživanjem sprovedenim među adolescentima u Iraku 2012.godine [14]. Ovo istraživanje bilo je ograničeno na učenike osnovnih i srednjih škola, stare 13-15 godina, što odgovara uzrastu učenika koji su bili uključeni u naše istraživanje. Mada je uzorak bio mnogo veći (1750 učenika) u odnosu na naš, istraživanje sprovedeno u Iraku je dalo slične rezultate. Na primjer, dokazano je da je pušenje među učenicima u Iraku češće kod dječaka u odnosu na djevojčice, kao i da je statistički značajna povezanost između pušačkog statusa osobe i činjenice da li su njeni roditelji i prijatelji pušači, kao i tipa škole koji pohađa, odnosno edukacije o štetnosti pušenja kojoj je izložen, što je pokazalo i naše istraživanje. Značajna je statistička razlika u broju trenutnih pušača, kojih među učenicima u Iraku ima 21,8% što je više nego dvostruko veći broj u odnosu na naše učenike (9,2%). Opravdanje za ovu veliku razliku možemo tražiti u kulturološkim razlikama i različitoj zastupljenosti duvanskih proizvoda u Iraku i Crnoj Gori.

Da bi premostili kulturološke razlike među ispitanicima različitih podneblja, sagledaćemo podatke o prevalenci mladih pušača u susjednim zemljama. U Srbiji prema podacima SZO iz 2012.godine broj trenutnih pušača iznosi 10,4%, u Bosni i Hercegovini 13,3%, a u Hrvatskoj je prema podacima SZO 28,6% trenutnih pušača [15].

Ipak, iako se procenat pušača u našem istraživanju pokazao kao niži u odnosu na ostale zemlje, potencijalnih budućih pušača, koji su naveli da bi vjerovatno ili sigurno probali neki duvanski proizvod ukoliko bi im to ponudio najbolji drug ili drugarica, ima čak 7,9% među ispitanicima. Dakle, pušenje je aktuelan problem, ka kojem moraju biti usmjerene strategije javnog zdravlja i nadležnih institucija za promociju zdravlja, u mnogim zemljama, širom svijeta, pa i kod nas.

Jedna od potencijalnih strategija je edukacija učenika o štetnosti pušenja, u životnoj dobi kada su najviše izloženi riziku. Ranija istraživanja su pokazala da zapravo edukacija učenika na temu štetnosti upotrebe duvanskih proizvoda ali i pružanja otpora pritisku vršnjaka može djelovati preventivno [16].

Zato je od značaja činjenica da je među ispitanicima u našem istraživanju 45,3% onih koji su sigurni da u školi nisu učili o štetnosti duvanskih proizvoda po zdravlje čovjeka.

Do sada primijenjivane i ispitivane metode edukacije o štetnosti pušenja bile su zasnovane na različitim principima, oslikavajući principe jednog klasičnog „ex-catedra” predavanja ili oblike novih tehnologija koje su rezultat digitalne revolucije XXI vijeka.

Modernije metode edukacije koje se zasnivaju na upotrebi kompjutera i Interneta, nisu se nakon primjene u periodu od 12 i 25 mjeseci, pokazale uspješnim, kada je prevencija pušenja među holandskim učenicima u pitanju [17], što pokazuje da je znanje važan ali ne i jedini uslov za zdravstveno poželjno ponašanje.

Zaključak

Među učenicima prvog razreda srednjih škola u Podgorici skoro svaki deseti učenik je pušač, pri čemu je veća učestalost pušača među dječacima u odnosu na djevojčice.

Skoro dvoje od petoro učenika je nekada u životu probalo cigarete i povuklo barem jedan dim, a nešto manje od jednog od deset učenika koji nisu pušači bi to u budućnosti učinilo na nagovor prijatelja.

Manje od polovine ispitanih srednjoškolaca je u prethodnih dvanaest mjeseci učilo o štetnim posljedicama pušenja u školi.

Povezanost između pušačkog statusa učenika i činjenice da li su edukovani o štetnosti upotrebe duvanskih proizvoda je statistički značajna, što je slučaj i sa pušačkim statusom roditelja, odnosno prijatelja, i pušačkog statusa mlade osobe.

Literatura:

1. Ezzati M, Lopez AD, Rodgers A, Vander Hoorn S, Murray CJL. The comparative risk assessment collaborating group. Selected major risk factors and global and regional burden of disease. *Lancet*. 2002; 360:1347-60.
2. Smoking and health: report of the advisory committee to the Surgeon General of the Public Health Service. US Department of Health, Education and Welfare, Public Health Service. 1964. Available from: <http://www.ajmc.com/publications/evidence-based-oncology/2014/march-2014/50th-anniversary-report-even-more-known-about-smoking-cancer-connections/2#sthash.rMIYcHiz.dpuf>.
3. Ng M, et al. Smoking prevalence and cigarette consumption in 187 countries, 1980-2012. *JAMA*. 2014; 311(2):183.
4. Peto R, Lopez AD, Boreham J, et al. Mortality from smoking in developed countries 1950-2000: indirect estimation from National Vital Statistics. Oxford: Oxford University Press. 1994.
5. US Department of Health and Human Services. The health consequences of smoking—50 years of progress. Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services, CDC; 2014. Available from: http://www.cdc.gov/tobacco/data_statistics/sgr/50th-anniversary/index.htm.
6. Kessler DA et al. The Food and Drug Administration's regulation of tobacco products. *N Eng J Med*. 1996; 335(13):988.
7. Freedman KS, Nelson NM, Feldman LL. Smoking initiation among young adults in the United States and Canada, 1998-2010: A systematic review. *Prev Chronic Dis*. 2012; 9:E05. Available from: <http://dx.doi.org/10.5888/pcd9.110037>.
8. Elders MJ, Perry CL, Eriksen MP, Giovino GA. The report of the Surgeon General: preventing tobacco use among young people. *Am J Public Health*. 1994;84(4):543. Available from:

<http://ajph.aphapublications.org/doi/abs/10.2105/AJPH.84.4.543>.

9. Mercken L, Candel M, Van Osch L, De Vries H. No smoke without fire: The impact of future friends on adolescent smoking behavior. *Br J Health Psychol*. 2011;16(1):170-188.

10. Maziak W et al. Characteristics of cigarette smoking and quitting among university students in Syria. *Prev Med*. 2004; 39(2):330-6.

11. Loke AY, Mak YW. Family process and peer influences on substance use by adolescents. *Int J Environ Res Public Health*. 2013 Aug 27;10(9):3868-85.

12. Montenegro country report- Global youth tobacco survey. 2015; unpublished data.

13. Ljaljević A, Zvrko E, Stojiljković M. Tobacco use among youth: Findings from the global youth tobacco survey in Montenegro. *Arh Hig Rada Toksikol*. 2008;59:183-9.

14. Hussain YH, Abdul Satar AB. Prevalence and determinants of tobacco use among Iraqi adolescents: Iraq GYTS 2012. *Tob Induc Dis*. 2013; Available from:

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3750642/>

15. WHO Report on the Global Tobacco Epidemic 2013. World health organization. Available from:

<http://www.who.int/gho/countries/en/>

16. Gharlipour Z. et al. The effect of preventive educational program in cigarette smoking: extended parallel process model. *J Educ Health Promot*. 2015 Feb 23;4:4.

17. Cremers HP, Mercken L, Candel M, de Vries H, Oenema A. A Web-based, computer-tailored smoking prevention program to prevent children from starting to smoke after transferring to secondary school: randomized controlled trial. *J Med Internet Res*. 2015 Mar 9;17(3):59